

ĐỒ GỐM SỨ CUNG ĐÌNH NGUYỄN

NHÌN TỪ SƯU TẬP BẢO TÀNG CỔ VẬT
CUNG ĐÌNH HUẾ

HUỲNH THỊ ANH VÂN*

* TS., Bảo tàng cổ vật cung đình Huế

Đĩa sứ ký kiểu Trung Quốc chép hiệu đề
“内府侍中” (Nội phủ thị trung),
thế kỷ 19.

Nguồn: Bảo tàng cổ vật cung đình Huế

MỞ ĐẦU

Triều Nguyễn (1802-1945) là triều đại phong kiến cuối cùng trong lịch sử Việt Nam. Kinh đô Huế nằm bên cạnh dòng sông Hương thơ mộng, là tòa thành kiên cố bao quanh Cấm thành và Hoàng thành, là hình ảnh minh chứng một thời vàng son hưng trị của triều đại nhà Nguyễn hơn 143 năm về trước.

Bên trong hoàng cung này hiện còn tồn tại nhiều cung điện, lầu gác, phản ánh đời sống cao sang của các bậc đế vương. Đặc biệt, trong quần thể di sản văn hóa kinh thành Huế còn có Bảo tàng cổ vật cung đình Huế, đây là nơi lưu giữ và trưng bày các sưu tập đồ dùng vật dụng quý giá trong hoàng cung của triều đình Huế xưa. Trong đó phong phú, đa dạng và đáng lưu ý nhất là các sưu tập đồ gốm sứ. Đây là các loại đồ dùng vật dụng trong hoàng cung, trong đó có những đồ ngự dụng của các vua nhà Nguyễn.

Nghiên cứu sâu kỹ các sưu tập đồ sứ này sẽ cho chúng ta có được những hiểu biết rất quan trọng về đời sống, văn hóa, xã hội của hoàng cung Huế trong lịch sử. Theo đó, bài viết này sẽ bước đầu giới thiệu về đồ gốm sứ cung đình Nguyễn qua các sưu tập đồ gốm sứ đang lưu giữ tại Bảo tàng cổ vật cung đình Huế.

I. SƯU TẬP GỐM SỨ TẠI BẢO TÀNG CỔ VẬT CUNG ĐÌNH HUẾ

Đồ gốm sứ là loại hình hiện vật chiếm số lượng lớn nhất trong các sưu tập hiện vật tại Bảo tàng cổ vật cung đình Huế với khoảng gần 6.000 hiện vật. Tuy nhiên, không phải tất cả số hiện vật này đều có xuất xứ từ Cung đình Huế mà trong đó còn có nhiều hiện vật được sưu tầm từ nơi khác đưa về. Ngay từ những năm đầu mới thành lập Bảo tàng (lúc bấy giờ có tên gọi là Bảo tàng Khải Định), Ủy ban Hành chính Bảo tàng lúc bấy giờ đã sưu tầm đưa về Bảo tàng nhiều hiện vật đẹp, trong đó có đồ gốm sứ, đất nung. Trong số hiện vật đó có cả các loại “gốm sứ cổ thời Hán và thời Tống, các đồ sứ celadon và các loại đồ sứ khác” được sưu tầm

từ Thanh Hóa¹, các hiện vật gốm sứ có nguồn gốc từ cuộc khai quật khảo cổ ở Quảng Ngãi hoặc được hiến tặng từ nhiều nguồn.

Căn cứ trên các món đồ có hiệu đề, đặc biệt là các nhóm có dấu hiệu nhận biết nguồn gốc thông qua kiểu thức trang trí đặc trưng hoặc có đánh dấu chức năng của hiện vật, như những món đồ có hai chữ *Lễ tiết* (礼 節) cho thấy các vật này được dùng cho các dịp lễ của triều đình, hoặc hai chữ *Nam triều* (南 朝) đánh dấu chủ sở hữu của món đồ..., từ đó có thể xác định sưu tập gốm sứ tại Bảo tàng cổ vật cung đình Huế có những nhóm sau đây có nguồn gốc từ cung đình Nguyễn, bao gồm:

- Nhóm đồ sứ ký kiểu (đặt hàng);
- Nhóm đồ sứ ngoại giao;
- Nhóm đồ sứ được mua (không ký kiểu) hoặc tặng vật;
- Nhóm đồ sứ được tiến cống từ các nguồn địa phương để phục vụ nhu cầu của hoàng gia.

Đa phần những hiện vật này được đưa về Bảo tàng từ những năm mới thành lập cho đến khi triều Nguyễn cáo chung. Sau thời gian này, việc sưu tầm, bổ sung hiện vật gốm sứ cho Bảo tàng vẫn tiếp tục được duy trì nhưng số lượng thu về không nhiều, chủ yếu có được từ nguồn hiến tặng với nguồn gốc khác nhau, không xác định được chắc chắn xuất xứ từ Cung đình Huế, và một số từ các cuộc khai quật khảo cổ tại di tích Huế nhưng hầu hết chỉ là những mảnh vỡ.

II. ĐẶC ĐIỂM CỦA GỐM SỨ CUNG ĐÌNH NGUYỄN

Đồ dùng bằng gốm sứ là một trong những loại hình thể hiện rõ tập quán ăn uống, sinh hoạt, thị hiếu thẩm mỹ, nhu cầu sử dụng và đẳng cấp xã hội của người dùng. Căn cứ vào nhóm các hiện vật gốm sứ tại sưu tập của Bảo tàng, chúng tôi tạm đưa ra một số nhận xét chung về đặc điểm đồ gốm sứ cung đình Nguyễn dưới đây.

1. Loại hình

Nhìn chung, gốm sứ sử dụng trong cung đình Huế có nhiều loại hình khác nhau để phục vụ nhu cầu sinh hoạt, nghi lễ, ẩm thực, trang trí,... bao gồm: các loại đĩa với nhiều kích thước khác nhau (lớn thượng hạng, lớn, vừa, nhỏ) để đựng các loại vật phẩm cúng tế hoặc dùng trong sinh hoạt hàng ngày, các loại bát với nhiều kích thước khác nhau (lớn, vừa, nhỏ), thố canh; tìm (bát cỡ lớn có nắp hoặc không có nắp, có chân hoặc không chân), tô, chén, liễn, bình vôi, bình đựng nước, nậm rượu (có kích thước khác nhau), ve rượu có vòi, chày giã tiêu, khay, ấm trà, bát điếu, hộp đựng trà, chén trà, tách, đôn, độc bình, chóa, chum, chân đèn, lư hương, quả bông, thống trồng cây, chậu trồng cây, ống phóng, ống cắm tranh, bình chơi đầu hồ...

Đồ sứ châu Âu thường có thêm những loại hình phù hợp với cách ăn uống phương Tây (liễn xúp, liễn nước nóng, bình đựng đường, tô đựng xúp; chậu xà lách, đĩa nước nóng (hai đáy) hay đồ đựng gỏi...

2. Chức năng, mục đích sử dụng

Dựa vào hình dáng, kích thước, hoa văn trang trí và mục đích sử dụng, đồ gốm sứ của hoàng cung Huế được phân thành 3 nhóm chức năng chính nêu dưới đây.

2.1. Đồ nghi lễ

Gốm sứ là một trong những loại hình chất liệu quan trọng được sử dụng làm vật đựng trong các nghi lễ cung đình triều Nguyễn, ví dụ quả bông đựng hoa quả, bình hoa, bát đựng nước cúng,... Trong

¹ Biên bản cuộc họp của Ủy ban Hành chính Bảo tàng ngày 26/1/1926 (tài liệu tham khảo nội bộ của Bảo tàng Khải Định (nay là Bảo tàng cổ vật cung đình Huế), Hà Thị Bích Thuận dịch từ nguyên bản Pháp văn).

1. Đồ tự khí bày ở đàn tế Giao triều Nguyễn khoảng đầu thế kỷ 20
Nguồn: netcodo.com

nghi lễ cung đình Nguyễn ở Huế, đặc biệt là lễ tế Giao - nghi lễ quan trọng nhất dưới thời Nguyễn, các loại tự khí và vật đựng đều được chú ý đến từng chi tiết về hình dáng, chất liệu, màu sắc, vị trí sắp xếp,... và được làm bằng các loại chất liệu mang những ý nghĩa triết lý của Nho giáo, tương ứng với ngũ phương và ngũ hành theo kinh Dịch (xem Hình 1). Trong đó có thể kể đến những loại hình gốm sứ như bình hoa, nậm rượu, quả bông,...

Chịu ảnh hưởng sâu đậm của tư tưởng Nho giáo, vua Minh Mạng là người kế nghiệp xuất sắc của vua Gia Long, không những tiếp tục hoàn thiện công việc tái thiết đất nước mà vua cha đang thực hiện dang dở mà còn đưa sự nghiệp đế vương phát triển lên đến đỉnh cao trên mọi lĩnh vực theo hướng điển chế hóa một cách hệ thống và chặt chẽ nhằm thể hiện tính chính thống của triều đại và quyền lực của bậc Thiên tử. Trong lĩnh vực văn hóa, lễ nghi, vua Minh Mạng dựa trên những tư tưởng triết học của Nho gia để làm cơ sở cho những thay đổi, cải cách mang tính căn bản, làm mẫu mực cho các đời con cháu noi theo. Trong các đợt cải cách này, ông đã chọn đồ gốm sứ để thay thế một số đồ đựng lễ vật bằng vàng vốn được sử dụng khi tế Giao từ thời vua Gia Long với ý nghĩa đồ dùng bằng chất sành và quả bầu là để tượng trưng tính chất của Trời Đất theo *Lễ ký* (Quốc sử quán triều Nguyễn, 2004: 834). Thậm chí, màu sắc của các loại đồ sứ này cũng phải tương ứng với vị trí đàn tế, chẳng hạn, đồ đựng dùng cho ở án thờ Trời thì sứ màu xanh, ở án thờ Đất thì sứ màu vàng. Sử liệu triều Nguyễn cho biết đồ sứ dùng cho các nghi lễ cúng tế của triều đình như lễ tế Giao, tế Miếu (các miếu thờ tổ tiên họ Nguyễn trong Hoàng thành Huế), tế Xã Tắc,... đều có quy định về số lượng, loại hình, kiểu trang trí, chất liệu..., trong đó có các loại nậm rượu cỡ vừa và cỡ lớn (xem Hình 2), các loại chén, đấng², đậu³, hình⁴, quỳ⁵, đĩa sứ, khay,... có vẽ rồng mây, nếu không thuộc nhóm bày ở án thờ Trời tại Giao đàn thì phần lớn đều là sứ tráng men vàng, vẽ rồng mây, dùng để đựng các loại vật phẩm như ngũ cốc, thịt, rau, canh, dưa muối,...

² *Đấng*: Đồ thờ bằng sứ hoặc pháp lam để đựng thức ăn, có nắp và chân cao. Lễ tế ở đàn Xã Tắc và tế Giao dùng loại sứ màu vàng, lễ tế Giao dùng màu xanh ở án thờ Trời, màu vàng ở án thờ Đất.

³ *Đậu*: Đồ thờ để đựng thịt, có nắp, thường bằng gỗ, hình gần giống cái Đấng, sơn son thếp vàng vẽ rồng mây, trong lót thau. Lễ tế ở đàn Xã Tắc và tế Giao dùng loại bằng sứ.

⁴ *Hình*: Đồ thờ, tức thổ đựng rau, đựng canh, làm bằng đồng chạm rồng mây, mạ vàng hoặc bằng sứ. Lễ ở đàn Xã Tắc thì dùng đồ làm bằng sứ màu vàng.

⁵ *Quỳ*: Đồ đựng hình tròn, dùng để đựng ngũ cốc, có nắp. Lễ ở đàn Xã Tắc và tế Giao thì dùng đồ sứ màu vàng.